

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 94 (477)

Олександр Тарасенко

ЗВІТИ ЧЕРНІГІВСЬКИХ АРХІЄРЕЇВ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Стаття присвячена актуальній темі в історичній науці, зокрема, в джерелознавстві. Звіти чернігівських архієреїв, накопичені в період з 1847 р. по 1916 р., досі не були предметом спеціального дослідження і не впроваджені до наукового обігу. Метою дослідження є з'ясування законодавчої бази та історичних умов для появи та тривалого існування цього виду масової документації, встановлення ступеню збереженості звітів чернігівських владик про становище єпархії, проаналізування звітів на предмет повноти, інформативності, репрезентативності, верифікованості та джерельної цінності.

Ключові слова: Церква, Чернігівська єпархія, архієпископ, звіт, діловодна документація, історичне джерело, джерельний аналіз.

Звіти правлячих архієреїв другої половини XIX – початку XX ст. про становище єпархій, що характеризуються певною повторюваністю, типовістю і однорідністю інформації, можна кваліфікувати як джерело масового походження [1; 2, с. 469]. Поряд зі звітами губернаторів вони становлять досить інформативну джерельну базу для вивчення регіональної історії, але у порівнянні з губернаторськими звітами, звіти архієреїв гірше опрацьовані й рідше використовуються дослідниками. Така нерівномірність пов'язана, очевидно, з специфікою розвитку, насамперед, церковно-історичних студій, що був фактично зупинений через ідеологічні причини на порозі назрілого піднесення саме на регіональному рівні.

У сучасній українській історіографії церковно-історичний напрямок розвивається досить динамічно, в тому числі й на регіональному рівні. Дедалі більше джерел з церковно-релігійного життя оприлюднюється та використовується, але звіти чернігівських архієреїв ще не стали предметом спеціального дослідження і не впроваджені до наукового обігу, що зумовлює актуальність обраної нами теми. За мету ми ставимо з'ясувати законодавчу базу та історичні умови для появи та існування цього виду масової документації, за результатами проведеної евристичної роботи встановити ступінь збереженості звітів чернігівських владик про становище єпархії, проаналізувати звіти на предмет повноти, репрезентативності, верифікованості та джерельної цінності інформації, яку вони містять. Для цього, крім самих звітів, ми використали законодавчі акти, статuti духовних консисторій (основний документ регулювання сфери єпархіального управління), іншу діловодну документацію та ряд наративних джерел, що допомогло вирішити дослідницькі завдання та досягти мети.

Архієрейські звіти, як й інші документи, що спрямовувалися «на гору», відігравали роль зворотного зв'язку з вищим церковним колегіальним органом – Святійшим Синодом. До початку XIX ст. зв'язок Св. Синоду з єпархіальним начальством від-

© Тарасенко Олександр Федорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Центрально-Східної Європи ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка.

бувався, так би мовити, в робочому режимі, через нагальне діловодство. В єпархіях отримували накази до виконання і рапортували в столицю про їхнє отримання. Звичайно, на вимогу Св. Синоду архієреї надсилали витребувану інформацію. Владика був зобов'язаний інформувати Св. Синод у випадку надзвичайної події в єпархії своєю думкою. То вже можна кваліфікувати як власну його ініціативу. Хоча принагідно зазначимо, що доносити інформацію до вищих органів державного управління, в тому числі й до Св. Синоду, будь-яким особам дозволялося і навіть заохочувалося. Відтак утаємничення інформації було справою доволі ризикованою.

Статут духовних консисторій, схвалений 27 березня 1841 р. [3], був першим загальним (кодифікованим) законодавчим актом, що комплексно врегулював єпархіальне управління та судочинство, матеріальні відносини, права і обов'язки різних єпархіальних посадовців і структур, порядок зносин, звітність тощо. Зокрема від архієрея вимагалось повідомляти Св. Синод про отримання наказу (іменного чи циркулярного), щорічно надавати інформацію про кількість і становище шкіл при церквах і монастирях (ст. 14), «перечневую табель» (екстракт) зі сповідальних книг (ст. 16), «о просвещенных в течении года св. крещением евреев, магометанам и язычниках» (ст. 31). З власної ініціативи очільник єпархії мав доповідати лише тоді, «если откроется что либо противное» (ст. 7).

Але вже у жовтні 1847 р. правлячі архієреї отримали циркулярний указ про підготовку щорічних звітів і доставку їх у Св. Синод не пізніше січня наступного року [4, арк. 2]. У додатку до указу надсилався перелік «предметов ежегодного донесения епархиального преосвященного архиерея о состоянии епархии» [4, арк. 3–4]. Звіт мав складатися з 10 розділів: «Устройство и состояние управления», «Обозрение епархии», «Монастыри», «Церкви», «Духовенство», «Паства», «Катехизические поучения», «Училища при монастырях и церквах», «Разные сведения и замечания», «Общий взгляд на состояние епархии», що склалися з кількох пунктів (запитань). Така структура (формуляр) щорічних архієрейських звітів з незначними змінами зберігалася до кінця імперського періоду. Деякі поправки стосувалися безпосередньо Чернігівської єпархії. Так, у 1858 р. Чернігівський архієпископ Павло (Подлипський) отримав секретний указ Св. Синоду, згідно з яким слід було «строого обязать местных благочинных, миссионеров, приходских священников дабы они усугубили пастырскую ревность о просвещении утопающих в заблуждениях раскола» и «о том, как будет исполняться всё предписанное доносить по истечении каждого года в отчетах о состоянии вверенной епархии отдельными статьями» [4, арк. 172–173].

У другій редакції Статуту духовних консисторій (1883 р.) «перечневая табель» зі сповідних книг, як й інші відомості, наприклад, про кількість приєднаних до православ'я, за визначеною формою подавалася в додатку до звіту про становище єпархії [5]. Згодом у формуляр звітів запровадили ще три розділи, досить актуальні для Чернігівської єпархії, «Единоверие», «Старообрядцы» і «Сектантство», а також пункти, як-от «Особые учреждения». У звітах про становище Чернігівської єпархії йшлося, зокрема, про діяльність Емеритальної каси духовенства, єпархіального братства Св. Михайла, кн. Чернігівського, братства Св. Димитрія Ростовського в Новгороді-Сіверському, братства Божої Матері «Всех скорбящих радости» в Ніжині та Хрестовоздвиженського православного трудового братства («Неплюевське братство»). На початку ХХ ст. у звіти потрапила інформація про діяльність «Черниговского епархиального древлехранилищ». Нарешті, зауважимо, що на підставі архієрейських звітів готувалися і, спочатку не регулярно, а з 1889 р. регулярно, оприлюднювалися «Всеподаннейшие отчеты обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания», якими, до речі, найчастіше користуються дослідники історії Церкви [6].

Звертаючись безпосередньо до звітів чернігівських архієреїв, відзначимо, що протягом 70 років (з 1847 р. по 1916 р.) накопичився колосальний матеріал, який є цінним історичним джерелом як у загально-церковних масштабах, так і в межах Чернігівської єпархії. Збереженість «чернігівських» звітів достатньо добра. Зазвичай один примірник відсилався до Св. Синоду, другий залишався у духовній консисторії.

У фонді Св. Синоду Російського державного історичного архіву в м. Санкт-Петербург зберігаються звіти чернігівських архієреїв за 1856, 1857, 1859, 1861, 1862, 1865, 1866, 1868–1876, 1878, 1880, 1882–1887, 1889–1901, 1903–1915 роки [7]. У фонді Чернігівської духовної консисторії Державного архіву Чернігівської області відклялися архієрейські звіти за 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858 [4], 1871 [8, арк. 63–72], 1876 [9], 1877 [10], 1878 [11], 1879 [12], 1880 [13, арк. 7–36], 1882 [14, арк. 51–88].

Відтак, два архівні фонди дещо компенсують один одного, але за деякі роки звітів про становище Чернігівської єпархії все-таки бракує, зокрема, не знайдено звіти за 1860, 1863, 1864, 1867, 1881, 1888, 1902, 1916 роки. Звіт за 1917 рік, очевидно, не був підготовлений. Наприкінці 1917 р. почався наступ більшовицьких військ на Україну, а на початку 1918 р. вони взяли Чернігів.

Слід відзначити, що у фонді Чернігівської духовної консисторії збереглося кілька чорнових варіантів звітів та підготовчі матеріали до них за різні роки [8, арк. 1–62], [15], [16], [17]. Це дозволяє реконструювати й проаналізувати процес підготовки звітної документації. На деяких звітах залишилися власноручні правки і замітки чернігівських архієреїв. Принагідно зауважимо, що ці маргіналії, разом із резолюціями владик на інших діловодних документах, становлять цікавий та іноді достатньо цінний джерельний матеріал, який поволі починають вивчати і використовувати в біографічних дослідженнях про церковних діячів [18; 19].

Зазвичай архієрейські звіти готувалися у консисторії. Спочатку столоначальники консисторії збирали інформацію про становище єпархії з різних питань, кожний по сектору, за яким був закріплений. Наприклад, підготовчі матеріали за 1880 р. свідчать, що відповіді на шістнадцять питань розподілялися між існуючими натовді в консисторії чотирма столами. Відомості постачали благочинні, духовні правління, керівництво монастирів, навчальних закладів і єпархіальних установ, свічкового заводу чи єпархіального дровлесховища. Чернігівська духовна консисторія отримувала також інформацію від чернігівського губернського правління, наприклад, маршрути і графіки пересування архієрея по губернії під час огляду єпархії, відомості про правопорушення тощо. Принагідно зауважимо, що консисторія у свою чергу постачала інформацію губернському правлінню, зокрема, для укладання щорічних «Отчетов» чернігівського губернатора.

Зведенням до купи підготовчого матеріалу займалися секретарі консисторії. Однак повний текст звітів не завжди готували секретарі. Наприклад, існують відомості про безпосередню участь у цій справі членів «присутствія» Чернігівської духовної консисторії. А багаторічний член «присутствія», кафедральний прот. Андрій Страдомський у щоденнику занотував, що особисто і власноручно писав текст звітів принаймні за 1868 і 1869 рр. Записи у віднайденому та опублікованому щоденнику уриваються на 1870 р. [20, с. 58]. Але аналіз стилістики тексту звітів за наступні роки свідчить про причетність прот. А. Страдомського до їхнього укладання. Безумовно, це робилося на прохання архієрея, очевидно, з причини слабенької освіти і недостатньої фахової підготовки консисторських канцеляристів. (Прот. А. Страдомський був знаним далеко за межами Чернігівської єпархії публіцистом й істориком). Потім звіт переглядав владика, вносив правки, іноді вимагав від консисторії додаткову чи уточнюючу інформацію.

Аналіз архієрейських звітів засвідчив, насамперед, що не всі їхні розділи однаково інформативні та репрезентативні. Так, із року в рік десятиліттями слово в слово повторювався текст про катехізичні повчання та «Общий взгляд на состояние епархии». Текст останнього розділу в першому звіті за 1847 р., що «черниговская паства по духовному и нравственному состоянию находится в добром положении, духовенство должности своей исправляет ревностно и с назидательностью, народ к вере усерден, особенно чрез духовных наставников в сельских училищах, как рассадниках первоначального просвещения и развития понятий, ... дальнейшее же улучшение много будет зависеть от рачительного назидания духовенства народа в вере благочестия к сему и будет прилагаться должны поощрения» [4, арк. 19 – 19 зв.] «тримався» до

1870-х рр., коли був «замінений» на лапідарний: «Из всего изложенного и из официальных донесений благочинных видно, что Черниговская епархия по управлению и нравственно-религиозному быту находится в удовлетворительном состоянии, вера и благочестие по милости Божией не оскудевают» [21, арк. 72].

З цього можна зробити висновок, що протягом тривалого часу «официальным донесениям благочинных» і відповідно архієрейським звітам з певних питань була притаманна не лише офіційність, але й формальність. Досить «стабільними» в звітах залишалися деякі пункти про становище духовенства та пастви. Духовенству повсякчас кортіло ліпшої «поощряемости», а «содержание оногo, не смотря на получение от казны оклада, более недостаточно, потому что большая часть приходов не имеет не только для причтов домов, от не имения по местам ружной земли и прихожане со своей стороны не вознаграждают от недостатка другими пособиями». В той же час «состояние благочестия в народе твердо и охотные пожертвования к поддержанию и благолепию церковей показывают возвышение оногo» [4, арк. 16 зв. – 17].

З часом на оціночні характеристики у звітах впливали поточні завдання чи вимоги часу і церковної політики. Так, у черговому звіті надibuємо думку, що «у народа ослабела тяга к пьянству, несмотря на хитрость евреев-корчмарей давать водку в кредит и под всевозможные залoги даже ворованных вещей; уменьшаются случаи конокрадства и торговли ворованным лесом» [9, арк. 24 зв.]. Змінювалися формулювання, але сутність залишалася незмінною. Уважний аналіз звітів дає підстави говорити про поляризацію оцінок ситуації в епархії. Ближче до зламу ХІХ – ХХ ст., судячи зі звітів, паства ставала дедалі більш «просвещенной», а пастирі – освіченішими і непохитно ревними щодо своїх обов'язків. У той же час у звітах уже неможливо було приховати поширення в епархії старообрядництва, протестантських уподобань, антирелігійних настроїв, а випускники-семінаристи не охоче йшли на церковну ниву, в результаті чого Чернігівській епархії хронічно бракувало добре підготовлених кадрів. Лише у 1910-х рр. зусиллями останнього і надзвичайно діяльного архієпископа Василя (Богоявленського) ситуація з кадрами в Чернігівській епархії вийшла на задовільний рівень, коли майже всі вакансії були заповнені й майже все духовенство мало середню (семінарія) і вищу (академія) духовну освіту, навіть були священики з університетською освітою [22, арк. 19 – 41 зв.].

Формальність і відповідно адекватність/неадекватність деяких характеристик реаліям встановлюється порівнянням пунктів між собою, бо вони часто-густо суперечать один одному, і перевіркою іншими джерелами, зазвичай незалежними від позиції епархіального начальства. Це можуть бути, наприклад, синодальні ревізії та перевірки, епархіальні літописи, тогочасна публіцистика, наукова і художня література, щоденники, спогади, приватні листи духовенства і цивільних осіб тощо. Наприклад, наприкінці 1870-х – на початку 1880-х рр. у Чернігівській духовній семінарії розгорівся конфлікт між ректором В. Розовим і інспектором Ф. Дмитревським. Благодушний і до того ж хворий Чернігівський єпископ Серапіон (Маєвський) був не в змозі залагодити конфлікт. У звітах це також не відображено. Новопризначений Чернігівський єпископ Веніамін (Биковський) негайно повідомив у листі обер-прокурора Св. Синоду К. П. Побєдоносцева (теж щойно призначеного на свою посаду) про необхідність розв'язання напруженої ситуації та «переместить ректора Черниговской семинарии в Самарскую, а самарского – в Черниговскую семинарию» [23]. До Чернігова була спрямована ревізія, яка виявила купу проблем у духовному навчальному закладі. За результатами ревізії ректор був відсторонений від посади [24, арк. 43 – 43 зв.], хоча це не вирішило багатьох проблем у семінарії. Так само нещодавно оприлюднена синодальна ревізія Чернігівської епархії 1917 р. подає дещо інші погляди на становище епархії, ніж офіційне дiловодство початку ХХ ст. [25]. Відмітимо, що екстраординарні випадки та негаразди в епархіальному управлінні майже не відображені у звітах. Очевидно, владики навмисно уникали цього, а за необхідності в робочому порядку підтримували зв'язок з Св. Синодом і з його обер-прокурорами так, як це зазначалося у нормативних документах.

Варто зауважити також, що офіційна документація, в тому числі архієрейські звіти

про становище єпархії, у свою чергу, також слугують засобом перевірки адекватності та правдивості, наприклад, джерел особового походження, які часто-густо містять у край суб'єктивну інформацію.

Незважаючи на висловлені зауваження, звіти містять цінний фактичний матеріал, зокрема, статистичні дані про чисельність православного і не православного населення єпархії, конфесійну мобільність, кількість і динаміку духовної корпорації, становище духовних навчальних закладів і учнів, склад і діяльність інших установ та організацій. Відтак, накопичено значний матеріал для застосування статистичних і математичних методів дослідження. У звітах обов'язково відображалися факти будівництва, перебудови та ремонту монастирів, храмів, навчальних закладів єпархії. На нашу думку важливо, що в звітах наводилися списки меценатів на церковні справи. Статистичний матеріал дає змогу аналізувати матеріальне становище і фінансове забезпечення різних сфер єпархіального життя. Цінними є відомості про гуманітарні заходи в Чернігівській єпархії у зв'язку з війнами 1853–1855, 1877–1878, 1904–1905, 1914–1916 рр. У звітах чернігівських архієреїв про становище єпархії так чи інакше відображалися наслідки запровадження загально-церковних реформ на регіональному рівні.

Не рідко у звітах трапляється інформація про факти, що навряд чи зафіксовані в інших джерелах. Зокрема, у розділі «Обозрение епархии» часто надibuємо досить цікавий, рідкісний матеріал. Очевидно, владики нотували свої враження під час подорожей і потім деякі сюжети вставляли у звіти. Так, у звіті про становище Чернігівської єпархії у 1879 р. правлячий єпископ Серапіон (Маєвський) вмістив розповідь про зустріч і розмову з сектантом: «По приезде в с. Лопатни, остановился в доме православного прихожанина. По моему приглашению явился козак Семен Савенко. Из беседы с ним о Церкви и власти церковной я убедился, что он, Савенко, неправославно толкуя места Св. Писания о нерукотворных храмах, признает само Слово Божие вместо Церкви и отвергает богоучрежденность власти церковной. Не получив никакого учительного образования, Савенко отличается начитанностью Библии и знанием многих стихов оной наизусть, без понимания смысла стихов в контексте речи и соотношения их между собою. Савенко неразборчив в словах до дерзости и говорлив до безрассудства» і т.д. [12, арк. 7 зв. – 8]. Роком раніше той же владики занотував у звіті про свою подорож до Ніжина і свої враження від екзамєну Закону Божого в Історико-філологічному інституті [11, арк. 5–5 зв.].

Таким чином, архієрейські звіти про становище Чернігівської єпархії – джерело багатопланове, репрезентативне – містить різноманітну інформацію щодо церковно-релігійного життя в регіоні. Оціночні характеристики керівництва єпархії (реальні чи уявні) щільно перемежуються з багатющим фактичним матеріалом. Статистичні матеріали звітів відображають склад єпархії, зміни в органах управління, кількість церков, монастирів (їхніх насельників), церковнопарафіяльних шкіл (їхніх учнів), чисельність пастви і духовенства, їхній морально-релігійний настрій та освітньо-професійний рівень. У звітах відображені факти відкриття/закриття монастирів, церков, будівництво, перебудови, ремонти, джерела фінансування. Цінним є також матеріал, який стосується діяльності парафіяльних і єпархіальних попечительств, духовних училищ і семінарії, братств та інших єпархіальних установ і організацій. Важлива особливість звітів полягає в тому, що вони охоплюють значний період (1847 – 1916), тобто характеризується як джерело масового походження. Це дає змогу досліднику використовувати їх для вивчення історії Чернігівської єпархії в динаміці, на різних етапах розвитку і в цілому протягом другої половини XIX – початку XX ст.

1. Литвак Б.Г. Очерки источниковедения массовой документации XIX века / Б.Г. Литвак. – М., 1979.

2. Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко та ін. – К., 2002.

3. Устав духовных консисторій. 1841 г. // ПСЗ. Собр. II. – СПб., 1842. – Т. 16. – С. 221 – 263 (№ 14409).

4. Указ Правительственного Синода о форме донесений епархиальных архиереев, отчет о состоянии Черниговской епархии // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4791. – 187 арк.
5. Устав духовных консисторий. 1883 г. // ПСЗ. Собр. III. – СПб., 1886. – Т. 3. – С. 111 – 155 (№ 1495).
6. Фирсов С.Л. Отчеты обер-прокуроров Святейшего Синода как источник по истории Русской православной Церкви 1903–1914 гг. / С.Л. Фирсов // Вспомогательные исторические дисциплины. – Л., 1991. – Т. XXIII. – С. 75–84.
7. Отчеты о состоянии Черниговской епархии // Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі, ф. 796, оп. 442, спр. 81, 125, 234, 255, 305, 354, 405, 454, 506, 560, 612, 664, 717, 821, 914, 987, 1010, 1059, 1114, 1168, 1218, 1320, 1371, 1378, 1430, 1487, 1543, 1601, 1653, 1704, 1760, 1817, 1878, 1935, 2010, 2070, 2129, 2189, 2252, 2313, 2369, 2432, 2497, 2559, 2620, 2682, 2744, 2802, 2809, 2817.
8. О присылке сведений в канцелярию обер-прокурора Св. Синода нужных для составления отчетов по духовному ведомству (10 января 1872 г. – август 1872 г.) // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4936. – 86 арк.
9. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1876 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4949. – 36 арк.
10. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1877 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4957. – 50 арк.
11. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1878 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4958. – 32 арк.
12. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1879 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4959. – 45 арк.
13. Сведения о состоянии епархии за 1880 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 5147. – 37 арк.
14. Описание Черниговской епархии и отчет за 1882 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4966. – 93 арк.
15. Сведения к отчету о состоянии епархии за 1879 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4960.
16. Дело о предоставлении Синоду отчетности по Черниговской епархии за 1880 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4961. – 44 арк.
17. Дело о предоставлении Синоду отчетности по Черниговской епархии за 1881 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4962. – 46 арк.
18. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917 – 1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського / В.І. Ульяновський. – К., 1997. – 320 с.
19. Стародуб А.В. Резолюции митрополита Антония (Храповицкого) за 1918 г. как источник по истории Русской православной Церкви / А.В. Стародуб // Режим доступа: <http://krotov.info/history/20/1910/1918hrapo.htm>
20. Тарасенко О.Ф. Щоденник протоієрея Андрія Страдомського як джерело з історії Чернігівської єпархії / О.Ф. Тарасенко // Сіверянський літопис. – 2013. – № 2. – С. 42 – 58.
21. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1871 г. // Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 2, спр. 4936, арк. 63 – 72.
22. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1915 г. // Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі, ф. 796, оп. 442. – 99 арк.
23. НБУ. Институт рукопису, ф. XIII, спр. 3943, арк. 1.
24. РГИА, ф. 802, оп. 9, д. 4, л. 1 – 147.
25. Священномученик Василий (Богоявленский), архиепископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию / Сост. и авт. вступ. ст. Е.А. Логунова, А.Ф. Тарасенко. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2014. – 452 с.

Стаття посвящена актуальній проблемі в історическій науці, в частині, в історикоієвєденні. Отчети чернігівських архиєрєєв, накопленні в період с 1847 г. по 1916 г., до сих пор не стали предметом спеціального дослідження и не введені

в научный оборот. Целью исследования является изучение законодательной базы и исторических условий для появления и длительного существования этого вида массовой документации, определение степени сохранности отчетов черниговских владык о состоянии епархии, проанализирование отчетов на предмет полноты, информативности, репрезентативности, верифицированности и источниковой ценности.

Ключевые слова: Церковь, Черниговская епархия, архиепископ, отчет, делопроизводительная документация, исторический источник, источниковедческий анализ.

Oleksandr Tarasenko

Reports of Chernihiv bishops XIX – to beginning of XX century as a historical source

The article is devoted an actual theme in historical science, in particular. Reports of the Chernihiv bishops, accumulated in a period from 1847 to on 1916, until now were not the article of the special research and not inculcated to the scientific circulation. A research purpose is finding out of legislative base and historical situation for appearance and protracted existence of this type of mass document, establishment of degree of stored of reports of the Chernihiv bishops, about position of diocese, to analyse reports for the purpose plenitude, informing, presentable, objectivity and a spring value.

Reports on position of the Chernihiv diocese are a source many-sided, presentable which contains various information on church religious life in a region. Evaluation descriptions of guidance of diocese (real or imaginary) densely accompanied with the richest actual material. Statistical materials of reports represent composition of diocese, change in the organs of management, amount of churches, monasteries, schools of church, quantity of congregation and clergy, their morally religious mood and educationally professional level. In reports the represented facts of opening/closing of monasteries, churches, building, re-erecting, repairs, sourcing. Valuable is also material, which touches activity of parochial and diocese care, spiritual schools and seminary, fraternities and other diocese establishments and organizations. The important feature of reports consists in that they engulf a considerable period (1847 – 1916), that characterized as a source of mass origin. It enables a researcher to use them for the study of history of the Chernihiv diocese in a dynamics, on the different stages of development and on the whole during the second half XIX – to beginning of XX century.

Key words: Church, Chernihiv diocese, archbishop, report, office work document, historical source, spring analysis.

